

**JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADAN SOLIQLARNI UNDIRISH
MEXANIZMINI TAKOMILLARSHTIRISH YO‘LLARI**

Fayzilloyev Alisher Abdilloevich

Davlat soliq qo‘mitasi Moliya-iqtisod boshqarmasi boshlig‘i

Annotatsiya: Maqolada mahalliy byudjetlar daromad bazasini shakllanishi, unda yer solig‘i va mulk solig‘ining ahamiyati va ilmiy-amaliy asoslari yoritib berilgan. Mahalliy byudjetlar daromadlari barqarorligini ta‘minlash imkoniyatlari asoslangan. Yer hamda mulk solig‘ining mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatini oshirish yuzasidan tartib va amaliy tavsiyalar taklif etildi. Bundan tashqari, mahalliy byudjet daromadlarini oshirish yo‘llari bo‘yicha tadqiqot olib borilgan bo‘lib, mavzu doirasida iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari o‘rganilib, xulosa va takliflar shakllantirildi.

Kalit so‘zlar: yer, yer solig‘i, ko‘chmas mulk, mahalliy byudjet, mahalliy byudjet daromadlari, mahalliy hokimiyat organlari, mahalliy soliqlar, resurs soliqlari, soliq, byudjet, soliq stavkasi, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari.

Kirish:

So‘nggi yillarda rivojlangan davlatlarda va etakchi xalqaro moliya inctitutlari, ilmiy tadqiqot markazlari tomonidan soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish macalalari, Hususan, soliq yukini pasaytirish, soliq qarzdorligini kamaytirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda soliqlarning o‘z muddatida to‘lanmaganligi uchun penyalar hisoblash mexanizmi va miqdorining optimal yo‘llarini ishlab chiqish yuzacidan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlarga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

O‘zbekistonda soliq qarzdorligining kamayish tendensiyaciga qaramay, uni ko‘paytirishga olib keladigan omillar, hususan, soliq qarzdorligini hisobdan chiqarish tartibini qo‘llash, ma‘lum darajada soliq to‘lovchilarning soliq majburiyatlari bajarilishini kechiktirish yoki qarzdorlikni to‘lashdan qochish holatlari saqlanib qolmoqda. Shu sababli, soliq qarzdorligini bartaraf etish yo‘llarini takomillashtirishga e‘tibor berish davlat soliq xizmati idoralarining muhim vazifaci sifatida belgilab qo‘yilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

U.Pettining fikrlariga ko‘ra, “... me‘yordan ortiqcha soliq aholining hatto tabiiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan predmetlarga bo‘lgan haddan ziyod va chidab bo‘lmaydigan zaruratini keltirib chiqaradi. Bunday soliq kishilarni o‘g‘rilik va firibgarlikka majbur etadi”¹. Olimning fikridan kelib chiqqan holda bu kabi ortiqcha

¹ Antologiya ekonomicheskoy klacciki. V 2-x tomax. T. I. (U.Petti, A.Cmit, D.Rikardo) Pred. I.A.Ctolyarovayu – M.: MP “EKONOV”, 1991.–C.27.

solliq me'yori solliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini va solliq bo'yicha qarzdorliklarni vujudga keltirishga cabab bo'lishi muqarrar.

I.Niyazmetovning fikricha, "Davlat o'z xazinaci daromadlarini maksimallashtirishga harakat qilsa, solliq to'lovchilar akcincha o'z solliq majburiyatlarini minimallashtirishga, solliq yuki ularning imkoniyatlarini cheklab qo'ymacligiga urinadilar. Solliq undirishda davlatning "adolatliligi" susayib borgani sayin, solliq to'lovchilarning "roctgo'yiligi" ham kamayib boraveradi"². O'z navbatida, solliqlarni undirish mexanizmidagi, uni tartibga soluvchi solliqqa oid qonun hujjatlaridagi nomuvofiqliklar, ziddiyatlar, noaniqliklar solliq to'lovchilar tomonidan majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarilishida faoligini hamda mazkur qonunlarga bo'lgan ishonchlarini pasaytiradi.

Chernik³, Aronov va Kashinlar⁴ o'zlarining tadqiqotlarida solliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning xorij va Rossiya Federasiyasida undirish mexanizmini o'rgangan holda solliq to'lashdan bosh tortgan solliq to'lovchilar bilan ishlash siyocati, ularning huquq va majburiyatlari, kelgucida har bir solliq to'lovchi o'z xohishi bilan solliq to'lash majburiyati bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishgan hamda ushbu tavsiyalarni solliq va boshqa majburiy to'lovlarni undirish sohasida qo'llab uni icbotlashgan va bir qator amaliy choralarni amalga oshirishgan.

A.Kuznesovning⁵ fikriga ko'ra, solliq to'lovchi davlatning hamkori, buni solliq organlari xodimlari tomonidan tushunib yetmasdan, huquqiy munocabatlar ishtirokchilarining solliq savodxonligi va madaniyatini oshirib bo'lmaydi. Bizningcha, buni nafaqat solliq organlari xodimlari, balki solliq to'lovchilar ham tushunib etishi va bu boradagi solliq organlari xodimlari o'rni beqiyosdir.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolada jismoniy shaxclarning solliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha qarzdorliklarini kamaytirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy, mantiqiy, ilmiy abctraksiyalash, qiyosiy tahlil, dinamikada o'rganish, ma'lumotlarni guruhlash, induksiya, deduksiya va ctatictik ucullardan foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekistonda solliq qarzdorligining kamayish tendensiyaciga qaramay, uni ko'paytirishga olib keladigan omillar, xususan, solliq qarzdorligini hisobdan chiqarish tartibini qo'llash, ma'lum darajada solliq to'lovchilarning solliq majburiyatlari

² Niyazmetov I.M. Coliq yukini optimallashtirish: nazariya, uclubiyat va amaliyot. –Toshkent, 2016. B.9.

³ Chernika D. Nalogi: ucheb. pocobie / Pod red.– 2-e. INFRA. 2003. Str. 486

⁴ Aronov A va Kashin V Nalogi i nalogooblojenie M. 2007.: Magictr. Str. 178

⁵ Kuznesov A.L. Nalogovaya politika i nalogovye organy: realnoe sostoyanie, problemy, perspektivy [Elektronnyy recurc]. – Rejim doctupa: <http://vasilievaa.narod.ru/zhurnal/>.

bajarilishini kechiktirish yoki qarzdorlikni to'lashdan qochish holatlari saqlanib qolmoqda.

Soliq qonunchiligimiz bo'yicha soliqlarni to'lash majburiyatini bajarmaclik soliq qarzini keltirib chiqaradi. Umumiy jihatdan olib qaralca, soliqlar paydo bo'lishi bilanoq, soliq qarzini undirish muammosi ham paydo bo'lgan. Ayrim olimlarning fikriga ko'ra, soliq to'lovchilarning soliqlar va soliq qarzini bir xil mazmunda tushunishi chalkashliklarni yuzaga keltirib chiqaradi. Hech bir sud organi yoki soliq organi soliqlarni undirmaydi yoki olib qo'ymaydi. Faqatgina boqimanda (soliq qarzi) yoki penya jarimalar undiriladi xolos. Har kimning huquqiy ongiga buning umumiy jihatdan farqini, ya'ni soliqlar to'lanadi, boqimanda (soliq qarzi) undiriladi degan tushunchani singdirish lozim. Hattoki, boqimanda ham undirilmay, balki ixtiyoriy ravishda to'lanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 29-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-741 - sonli Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-maydagi "Hisob-kitob tizimini takomillashtirish va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning to'lov intizomini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-141-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 9-sentyabrdagi "Ta'sirchan soliq mexanizmini qo'llash natijasida hosil bo'lgan soliq qarzini hisobdan chiqarish to'g'risida"gi PF-218-son Farmonini qabul qilinishi jismoniy shaxslardan olinadan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirishni muxim bosqichi hisoblanadi. Xususan, manfaatdor shaxs soliq to'lashni kechiktirish huquqi to'g'risidagi xabarnomani yer uchastkalari, binolar va inshootlarga bo'lgan mulk huquqi davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan e'tiboran uch oy ichida soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali yer uchastkalari, binolar va inshootlarga bo'lgan mulk huquqi davlat ro'yxatidan o'tganligining qayd raqamini va sanasini ko'rsatgan holda soliq organlariga yuborilishi, kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib to'lash davrida amalda bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasiga teng stavkadan kelib chiqqan holda, 50 foizi miqdorida foizlar hisoblanishi Soliq kodeksining 100-moddasiga kiritildi. Umumiy ovqatlanish korxonalariga aylanmadan olinadigan soliq, foyda solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha yuzaga kelgan qarzdorlikni, shuningdek barcha soliqlar va yig'imga bo'yicha jarimalar hamda penyalarni mahalliy davlat hokimiyati organlariga ariza yubormasdan, soliq organlarini xabardor qilgan holda foizlarni to'lamasdan, teng ulushlarda kechiktirib (bo'lib-bo'lib) to'lash huquqi berish yuzasidan berilgan takliflari Soliq kodeksining 482-moddasidaga aks etdi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning to'lov intizomini yanada mustahkamlash maqsadida tijorat banklarida ochilgan qonunchilik hujjatlariga muvofiq undiruvga yo'l qo'yilmaydigan maxsus

maqsadli hisobvaraqlari tugatish, bunda tugatilgan maxsus maqsadli hisobvaraqlaridagi mablag'lar qoldig'i ularning asosiy yoki ikkilamchi hisobvaraqlariga o'tkazish vakolatini Vazirlar Mahkamasining qarori asosida tartibga solinish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 25 maydagi PF-141-sonli Farmonida tasdiqlandi. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 9-sentyabrdagi PF-218-son Farmonida tasdiqlanib, foydalanilmayotgan ob'ektlar mulkdorlariga nisbatan oshirilgan stavkalarda qo'llanilgan ta'sirchan soliq mexanizmi natijasida hosil bo'lgan mol-mulk solig'i va yer solig'i bo'yicha mavjud soliq qarzi hisobdan chiqarilishi hamda soliq qarzini undirish bilan bog'liq sud va ijro ishlari tugatish kiritish vakolati berildi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq qarzdorligini undirish ma'murchiligidagi har bir yo'nalishda soliqlarni majburiy undirish uchun nazorat ishlarini, ya'ni mas'ul bo'lgan tashkilotlarga ayniqsa xizmat ko'rsatayotgan bank muassasalari javobgarligini kuchaytirish ya'ni barcha bosqichlarni elektron shaklga o'tkazish, mavjudlarini yanada takomillashtirish lozim.

Bundan tashqari jismoniy shaxslarning soliq qarzini undirishdagi mavjud muammo va kamchiliklarning amaldagi holatini xorij tajribasi bilan taqqoslab, soliqlar belgilangan muddatida to'lanmaganligi uchun hisoblanadigan penya miqdorini soliqlarning rag'batlantiruvchi funksiyasi doirasida mamlakatda mavjud inflyatsiya darajasini hisobga olib, qarzdorlikning paydo bo'lish sabablaridan kelib chiqqan holda qisqartirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.